

TAMGAÇ ULUĞ BUĞRA HAN

(ö. 496/1103)

**Doğu Karahanlı hükümdarı
(1069-1103).**

Ebû Ali Tamgaç (Tavgaç, Tafgaç) Uluğ Buğra Han Hasan, Doğu Karahanlılar'dan Arslan Karahan Süleyman'ın oğlu olup 462 (1069) yılında Balasagun, Kâşgar ve Hoten'i kardeşi Tuğrul Karahan Yûsuf'un elinden alarak Doğu Karahanlılar'ın başına geçti. İbnü'l-Esir, Tamgaç Uluğ Buğra Han'dan Buğra Han Hârun diye bahseder ve onun yirmi dokuz yıl (1074-1103) hüküm sürdükten sonra vefat ettiğini belirtir (*el-Kâmil*, IX, 236). Bu sebeple bazı araştırmalarda Tamgaç Han'ın hakanlık yılları için farklı tarihler verilir (*İA*, VI, 261, 265; *DİA*, XXIV, 408). Ancak yeni araştırmalarda elde edilen bazı belgeler ve Yûsuf Has Hâcib'in *Kutadgu Bilig*'i kendisine ithaf ettiği tarih dikkate alınarak onun 1069-1103 yılları arasında hükümdarlık yaptığı ileri sürülmektedir (Hunkan, s. 399-400).

Tamgaç Han, adına basılan sikkelerden anlaşıldığına göre egemenlik alanını 481'de (1088) Taraz'ı da (Talas) içine alacak şekilde genişletti. Fakat özellikle ulemâ ile hânedan mensupları arasındaki çatışmalar Selçuklular'ın Mâverâünnehir'e müdahalesine yol açtı. Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah, Mâverâünnehir'e gelerek Batı Karahanlılar'ı hâkimiyeti altına aldı. Tamgaç Han, Özkent'e kadar gelmiş olan Sultan Melikşah'ın huzuruna çıkıp onu metbû hükümdar olarak tanımak zorunda kaldı (482/1089). Bir süre sonra Semerkant'ta Çiğiller'den Aynüddeve'nin başını çektiği bir isyan çıktı. İsyana karşılar arasında Tamgaç Han'ın kardeşi Atbaşı hâkimi Yâkub Tegin de vardı. Bunun üzerine Sultan Melikşah Semerkant'a geri döndü ve Özkent'e kadar âsileri takip etti. Zor durumda kalan Yâkub Tegin, Kâşgar'a kardeşi Tamgaç Han'a sığındı. Ancak Tamgaç Han, Sultan Melikşah'a teslim etmek üzere kardeşini oğlunun nezâretinde göndermek zorunda kaldı. Yolda bir kalede Yâkub Tegin'in gözlerine mil çekileceği sırada Kâşân Kalesi hâkimi Tuğrul b. Yinal Tegin'in büyük bir ordu ile Kâşgar'da Tamgaç Han'ı mağlûp ettiği ve onu esir alıp saltanatına son verdiği haberi gelince Yâkub Tegin serbest bırakıldı. Bu gelişmeler karşısında Sultan Melikşah, emîrlerinden Tâcülmülk'ü Yâkub Tegin ile aralarındaki ilişkileri düzeltmekle görevlendirdi. Varılan anlaşmaya göre Yâkub Tegin, Tuğrul b. Yinal Tegin'in ülkeyi işgal etmesine

engel olacaktı. Sonuçta Yâkub Tegin, Tuğrul b. Yinal Tegin'i Kâşgar'dan uzaklaştırmayı başardı (482/1089 [?]). Tuğrul Mâverâünnehir'de hâkimiyet mücadelesini sürdürürken tekrar tahta çıkan Tamgaç Han'ın otoritesi zayıflamıştı. Nitekim son gelişmelerden yararlanmak isteyen Savcıoğlu adlı bir kişi, Tamgaç Han'la aralarındaki anlaşmayı bozarak 30.000 süvari ile Kâşgar önlerine kadar geldi. Hazırlıksız yakalanan Tamgaç Han, bu zor durumdan Keşen (Kusen, Kuça) şehrinin hâkiminin oğlu ve Tarım hâkimi Hızır Bey'den aldığı yardımla kurtulabildi.

“el-Hâkânü'l-ecel es-seyyid el-melikü'l-müeyyed nâsırü'l-hak ve'd-dîn el-muzaffer el-mansûr izzüddin müşeyyidüddevletü'l-kâhire ve burhânü'l-milletü'l-bâhire ve kehfü'l-ümme'ti't-tâhire gyâsü'l-müslimîn melikü'l-meşrik ve's-Sîn” unvan ve lakaplarıyla anılan Tamgaç Uluğ Buğra Han (Barthold, I [1925], s. 223) 496 (1103) yılında vefat etti ve yerine oğlu Arslan Han Ahmed geçti. Tamgaç Han dönemi, siyasal olaylardan çok bilimsel gelişmeler ve bilim adamlarının bıraktığı kıymetli eserlerle hatırlanmaktadır. Yûsuf Has Hâcib'in Hâkâniye Türkçesi ile kaleme aldığı ve Tamgaç Uluğ Buğra Han'a ithaf ettiği *Kutadgu Bilig* bu dönemin en meşhur eserlerindedir. *Dîvânü lügâti't-Türk*'ün yazarı Kâşgarlı Mahmud da Tamgaç Han'ın yeğenidir. Ebû'l-Fütûh Abdülgâfir (Abdülgaffâr) b. Hüseyin el-Almaî'nin, yaşadığı Kâşgar'ın tarihi açısından büyük önem taşıyan eseri *Târîhu Kâşgar* bu dönemde kaleme alınmıştır. Aynı müellifin *Mu'cemü's-şü'yûh* adlı bir eseri daha vardır. Bu arada Ebû Zeyd Hibetullah b. Muhammed et-Taberî, *Bâhnâme* adlı eserini Tamgaç Han'ın oğlu Togan Tegin Ebû'l-Muzaffer Me'mûn'a ithaf etmiştir. Tamgaç Han'ın ilmi teşvik edip ulemâya itibar göstermesi onun ülkesini bir cazibe merkezi haline getirmiştir. Bundan dolayı Batı Karahanlı ülkesinde takibata uğrayan muhalif ulemâdan pek çoğu Tamgaç Han'ın himayesine girmiştir. Bunlardan Şemsüleimme es-Serahsî, hayatının sonuna doğru Batı Karahanlı Hükümdarı Şemsülmülk Nasr tarafından hapsedilmiş, hapisten kurtulunca Fergana'ya kaçıp Tamgaç Han'a sığınmış ve sarayda büyük ilgi görmüştür (İbn Kutluboğa, s. 52-53). Yarım kalan Haneffî fikhına dair önemli eseri *el-Mebsû't* onun sarayında tamamlamıştır. Semerkantlı fakih Ebû Muhammed Mes'ûd b. Mahmûd b. Ahmed el-Harakânî de Kâşgar'a gelmiş ve Tamgaç Han'ın himayesine mazhar olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Sem'âni, *el-Ensâb*, V, 89; X, 310; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (trc. Abdülkerim Özyayın), IX, 236; X, 155-156; Avfi, *Cevâmi'u'l-hikâyât ve levâmi'u'r-ri-vâyât* (nşr. V. V. Barthold, *Turkestan v epoxu Mongol' skago naşestviya* içinde), Petersburg 1898, I, 94-97; Cemâl-i Karşî, *Mülhakâtü's-Surâh* (nşr. V. V. Barthold, a.e. içinde), I, 130; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim fi tabakâti'l-Hanefiyye*, Bağdad 1962, s. 52-53; İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953, s. 119-122; Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilâtı*, İstanbul 1981, s. 16, 19; B. D. Koçnev, “Svod Nadpisey na Karahanidskih Monetah: Antroponimi i Titulatura (Çast 2)”, *Vostoçnoe İstoriçeskoe İstoriçnikovedenne i Spetsialnie Distsipliny Vipusk 5*, Moskova 1997, s. 288, nr. 1344; Ömer Soner Hunkan, *Türk Hakanlığı, Karahanlılar (766-1212)*, İstanbul 2007, s. 399-404; V. V. Barthold, “Kutadgu Bilig'in Zikrettiği Buğra Han Kimdir?”, *TM*, I (1925), s. 221-226; O. Pritsak, “Karahanlılar”, *İA*, VI, 261, 265; Reşid Rahmeti Arat, “Kutadgu Bilig”, a.e., VI, 1038; R. Dankoff, “Yûsuf Khâşş Hâjib”, *EI*² (İng.), XI, 359-360; Abdülkerim Özyayın, “Karahanlılar”, *DİA*, XXIV, 408; Muhammed Hamîdullah, “Serahsî, Şemsüleimme”, *DİA*, XXXVI, 545.

ÖMER SONER HUNKAN

TAMIŞVAR

(bk. TIMIŞVAR).

TA'MİYE

(bk. MUAMMA; TARİH DÜŞÜRME).

TA'N

(bk. SÖVME).

TA'N

(الطنع)

Râvinin adâlet veya zabt sıfatını ortadan kaldıran kusurlarını ifade etmek üzere kullanılan temel eleştiri noktaları.

Sözlükte “mızrakla vurmak; sözle ayıplamak” anlamlarındaki ta'n hadis terimi olarak “adâlet ve zabt sıfatlarından birini veya her ikisini tam anlamıyla taşımadığını söyleyerek râviyi tenkit etmek” mânasında kullanılmaktadır. Hadis âimleri, ilk dönemlerden itibaren hadisleri nakleden râvilerin durumunu araştırmaya önem vermiş, kusurlu veya za'f sahibi buldukları râvileri belli tabirlerle değerlendirmeye tâbi tutmuştu. Terminolojinin henüz yerleşmediği ilk dönemlerde bu değerlendirmeler terimler yerine daha çok cümlelerle anla-